

ОСНОВНІ ТА ДРУГОРЯДНІ СУБКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Висвітлені важливі питання субкультури, зокрема проблеми, пов'язані з класифікацією і дослідженням основних та другорядних субкультур.

Ключові слова: субкультура, основні та другорядні субкультури, засоби масової інформації, відчуження, культурологія.

Освещены важные вопросы субкультуры, в частности проблемы, которые связаны с классификацией и исследованием основных и второстепенных субкультур.

Ключевые слова: субкультура, основные и второстепенные субкультуры, средства массовой информации, отчуждение, культурология.

In the paper views the important issues of subculture, in particular the issues that are related to the classification and study of primary and secondary subcultures.

Key words: subculture, primary and secondary subcultures, media, estrangement, culturology.

Культурологія, на думку деяких учених (Л. Троєльнікова, Д. Бочарнікова та ін.), є метанаукою та своєрідною конгломеративною, інтегративною, комплексною сферою знання. Тема субкультур — одна з найпопулярніших у науковому дискурсі останніх років, значне місце в якому посідають базові субкультури [5; 6], інші ж (другорядні, похідні тощо) та їх систематизація є менш дослідженими.

На початку ХХІ ст. особливого значення набувають культурні різнобарвність і різноманіття, водночас постає питання збереження ідентичності та неповторності. Особливу роль у цих процесах відіграють субкультури, а окремим чинником є інформаційна культура людини, окремих груп, суспільств, держав і людства загалом. Часто відбувається підміна понять, об'єктів, суб'єктів, навіть білого — чорним: «Під час перегляду сюжету про вибух в американських школах нам можуть бути показані типові українські школи, в яких не відбувається нічого екстраординарного... Як наслідок, подія втрачає прив'язаність місця-часу і стає об'єктом особистого переживання глядача» [5, с. 299].

Мета статті — розглянути окремі проблемні аспекти субкультур, їх поділ на основні та другорядні й особливості окремих, переважно базових, субкультур, які поширені нині в Україні.

Мета зумовлює завдання дослідження: з'ясувати позитивні та негативні можливості окремих субкультур, охарактеризувати деякі субкультури та проблемні аспекти впливу медіа на культуру й окремі субкультури. Герменевтичне та логіко-семантичне вивчення праць провідних дослідників (Ю. Богуцького, Д. Виговського та ін.), зокрема доктринальних — М. Поплавського, В. Пирожкова, О. Сотика,

Л. Рубіна, М. Тимошика, В. Шакуна, свідчить про необхідність вирішення завдання розвитку субкультурного поля України.

До питань вивчення культури та субкультур зверталось немало фахівців, серед них, зокрема, А. Асмолов, Є. Бодіна, Л. Божович, С. Безклубенко, Т. Гаєвська, А. Гурбанська, А. Кукаркін, Я. Левчук, К. Манхейм, М. Мід, В. Оборонко, М. Осоріна, А. Попов, В. Пушкар, П. Рудик, Б. Ручкін, З. Сикевич, Ю. Савельєв, О. Сапожнік, Н. Саркітов, О. Семашко, В. Семенов, М. Соколов, В. Шейко, І. Юдкін [10, с. 5–8; 11, с. 9–23]. Водночас проблеми взаємовпливів субкультури та їх поділу потребують подальшого ретельнішого вивчення.

У культурології важливе місце посідає теорія субкультур. З кожним роком субкультур стає дедалі більше, лише на теренах СНД їх досліджували сотні науковців, захищалися десятки дисертацій, серед яких були й докторські. При цьому кількість захищених дисертаційних досліджень з проблем теорії субкультур, наприклад, у Росії, в декілька разів більша порівняно з Україною, а чисельність праць з історії субкультур значно перевищує українську. Проблему висвітлення питань окремих субкультур російські дослідники порушують у десятки разів частіше, ніж українські (наприклад, праці з кримінальної субкультури, а саме щодо девіантних, делінквентних та анонімних субкультур). Щоправда, позитивним є той факт, що в Україні кримінальна субкультура не наскільки поширена, як у Росії, а тому, можливо, ця проблема і не розглянута в численних дисертаціях та наукових працях.

Культурологія потребує не лише подальшого розвитку та вдосконалення тезауруса, але й узгодження проблем класифікації. При цьому, зазначає проф. В. Бездрабко, «наріжним каменем термінологічної дискусії між представниками різних галузей знань... є відсутність конкретного сутнісного розмежування таких понять, як групування, типологізація, систематизація і, власне, класифікація» [1]. Саме ці проблеми потребують об'єктивного дослідження. Культурологія може запозичити не лише методи і функції в суміжних науках, але й аналогічні систематизації свого внутрішнього знання (наприклад, розділи й підрозділи під час систематизації, класифікації тощо). Так, із філософії залучаються знання з гносеології, аксіології тощо. Культурології доречно використовувати досвід правознавства, зокрема поділ складових на найважливіші структурні елементи, серед яких можуть бути певні галузі, підгалузі й інститути.

Термінологія культурології, як і поняттєво-категоріальний апарат багатьох інших наук, потребує вдосконалення та чіткіших дефініцій. Так, на думку відомого культуролога С. Безклубенка, «сам цей термін і, відповідно, поняття, ще не набули навіть права громадянства в офіційній українській науці» [2, с. 8].

Проф. В. Кірсанов у 2007 р., характеризуючи стан розвитку культурології у світі та надаючи особливого значення розвитку цієї

науки в країнах СНД, зазначав: «Якщо ще п'ятнадцять років тому дискутували про те, чи може бути, чи не може бути прикладної культурології, то зараз її існування — поза дискусіями і приймається як факт» [4, с. 41]. Але «наявність... ще не означає одностайності у визначенні її предмета (...), водночас петербурзька школа визначає завданням інкультурацію особистості, київська визначає прикладну культурологію як галузь науки, спрямовану на регуляцію культурних процесів» [4, с. 42]. Адже «не є випадковим той факт, що з усіх гуманітарних наук, які оформилися в новітній історії, культурологія посідає провідне місце» [8, с. 1]. «З одного боку, це наука (культурологія. — В. Р.), яка сягає глибин стародавньої історії, а, з іншого боку, вона є порівняно молодого сферою теоретичного знання, оскільки як термінологічно, так і структурно-категоріально формується досить інтенсивно передусім у ХХ ст.» [3, с. 48].

Субкультурології, як і культурології (яка ще наприкінці ХХ ст. в українському науковому просторі не посідала свого «законного», «повноцінного» місця), легітимно тривалий час не існувало в українській науці. Коли ж культурологію було визнано та затверджено офіційними інстанціями, вона набула важливого значення в українській науці (хоча й нині її активно обговорюють). Розпочалися дискусії й стосовно субкультури (зокрема теорії та історії субкультур), яка логічно постає не лише як складова соціології, філософії, юриспруденції чи історії, а передусім саме в контексті культурології [10; 11; 12; 13; 15].

Зазвичай, субкультури поділяють на нейтральні, негативні та позитивні (переважно творчого й конструктивного спрямувань) або на соціальні (позитивні), асоціальні (які не вирішують соціальних проблем) і антисоціальні (соціально негативні); існують і інші поділи, наприклад: на вікові (дитячі, підліткові, молодіжні тощо), професійні (особливо «кваліфікованих» професій: юристів, економістів, програмістів тощо), усталені («класичні») й інноваційні субкультури; вищі та нижчі (відповідно — ап- і андер-) тощо.

У вищенаведеному загальноприйнятому поділі в кожному разі можливим є свій внутрішній поділ. Наприклад, найважливіші та менш значимі субкультури серед нейтральних (яких більшість), негативних та позитивних (переважно творчого і конструктивного спрямувань) або найважливіші та менш значимі соціальні, асоціальні й антисоціальні. Щоправда в цих двох випадках та пов'язаних з ними прикладах має бути не лише індивідуальна симпатія дослідників, а узгоджена суспільна позиція, яка зважає на інтереси громадянського суспільства, а, можливо, й доречним є розроблення певних державних стандартів. Наприклад, на державному рівні має здійснюватися протидія кримінальній субкультурі. Так, за останні роки з України почали дедалі частіше висилати «авторитетів» [15, с. 3]. Якщо, згідно з даними Головного управління з боротьби

з організованою злочинністю МВС України, у 2009 р. з України вислали десять злочинців у законі, у 2010 р. — сім, у 2011 р. — вісім, у 2012 р. — лише чотири, то у 2013 р. аж двадцять шість [15, с. 3].

Для поліпшення культурного простору в державі є нагальною необхідністю розроблення та подання законодавчих ініціатив, а в подальшому — унесення змін в українське законодавство (КК України, КПК України, КпАП України, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти України), зважаючи на специфіку та розвиток кримінальної субкультури. Для цього важливо вивчати і зарубіжний досвід. Наприклад, у Грузії з 2005 р. існує кримінальна відповідальність (до десяти років позбавлення волі) за статус злочинця в законі, в Росії з 2009 р. статус злочинця в законі став обтяжуючою обставиною в разі скоєння злочину [15, с. 3].

Доволі простим та безспірним є поділ вікових субкультур на найважливіші та менш значимі. Численні праці з проблеми вікових субкультур надають переваги субкультурам «першої половини життя», тобто дитячим підлітковим та молодіжним. Причому, якщо наприкінці ХХ ст. основні питання концентрувалися навколо молодіжних субкультур, то в останні роки дедалі більшу увагу приділяють дитячій.

Не викликає особливих суперечок і класифікація професійних субкультур (особливо «кваліфікованих» професій: юристів, економістів, програмістів, лікарів, учителів, адміністративних працівників тощо). Складніше (якщо не використовувати вузькочасових стереотипів) поділити субкультури за їх суспільною значущістю на усталені («класичні») й інноваційні або згрупувати за іншою градацією — вищі й нижчі (відповідно — ап- та андер-) тощо.

Гіпертрофоване дозвілля й шопінгоманія, споживацтво та консюмеризм, світоглядний трешизм (від «trash», з англ. — «сміття») з національним забуттям, деструктивні розваги (швидкі автоперегони, знуцання над молодшими тощо) та «фастфуд від інформації» як сурогати свободи замість творчості, праці, істини, справедливості й конструктивного дозвілля обирають окремі носії деформованих нижчих (андер) субкультур.

Доречним та доволі перспективним є поділ субкультур на резонансні (іноді із зухвалим викликом суспільству) та нерезонансні [9; 12].

Окремо слід зазначити про поділ усього (а не вузького спектра, окремого комплексу) масиву субкультур на теренах України, тобто під час аналізу субкультурного простору України. У цьому всезагальному поділі на основні (базові) та другорядні (похідні, небазові) субкультури виникає немало проблем: по-перше, різні критерії самого поділу на основні (базові) та другорядні (похідні, небазові, «другого ешелону») субкультури; по-друге, постійне виникнення нових субкультур та зміни в субкультурному полі України; по-третє, брак не

лише регулярного моніторингу, але й системного вивчення теорії субкультур з її українською специфікою.

Таким чином, базові субкультури потребують особливої уваги науковців. Серед основних (базових) слід виокремити в першій розділ субкультури молодіжні (найважливіші з усіх вікових субкультур), субкультури бідних і багатих (як своєрідні антиподи, особливо на своїх полюсах — мільйонери «проти» безхатченків, олігархи «проти» божів тощо), окремі професійні субкультури. Останні не є однорідними за своїм значенням. Серед них особливе місце посідають державотворчі субкультури (наприклад, юристів, адміністративних працівників тощо) та суспільно значущі (зокрема таких працівників культури, як бібліотекарі, журналісти, лікарі, вчителі, економісти).

На нашу думку, деякі професійні субкультури потребують особливої суспільної та державної уваги. Так, субкультури адміністративних працівників, юристів та навіть журналістів, незважаючи на їх значні відмінності, мають немало спільного. Усі вони є визначальними для життєдіяльності людини, суспільства та держави (при цьому всередині них є своя внутрішня градація) й неоднорідними, наприклад: у юристів існують внутрішні підкультури адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих тощо, на різних номенклатурних рівнях є свої бюрократичні «поняття». Аналогічно при всій зовнішній єдності журналістів, численних працівників ЗМІ відрізняють спрямування їх видань, вимоги власників видань, кон'юнктура, вподобання (власні й керівництва), спеціалізація журналіста (спорт, політика тощо) та певного видання (для якої аудиторії, про що, з яких позицій тощо), конкуренція, економічні, світоглядні, політичні та ін.

У ЗМІ поширеною є думка, що всі люди певної професії чи віку автоматично можуть належати до певної (професійної, вікової тощо) субкультури. Це не так, оскільки немало молоді є носіями не молодіжної субкультури, а традиційної культури. Слід зазначити, що навіть багато злочинців не є носіями кримінальної субкультури, не всі юристи, бюрократи чи журналісти належать до «своєї» субкультури, проте професія юриста, чиновника чи журналіста передбачає певний ореол, повагу, «статусність» тощо. Для субкультури юристів характерні точність, пунктуальність, лаконічність та інші якості (особливо професійні та моральні), які виписані в літературі з юридичної деонтології та професійної культури юристів.

Особливого значення серед найхарактерніших тенденцій сучасності набуває дедалі більший вплив ЗМІ на носіїв різних субкультур. При цьому «залежність окремої людини від ЗМІ як джерела новин та інформації безперервно зростає і досягає кульмінації в періоди загальної кризи та нестабільності. Картина світу у свідомості сучасної людини майже повністю формується зі ЗМІ, а, отже, відповідальність за продукти масової культури у значній мірі лежить на журналістиці» [5, с. 300]. Питання маніпулювання свідомістю (масовою,

груповою, індивідуальною) завдяки новим технологіям стає дедалі актуальнішим. Тому виникають питання про субкультури редакторів, кореспондентів і коректорів, котрі могли б, зокрема, вирішити проблеми певних інформаційних складових. Слід відзначити, що інформаційна культура — це окрема тема, яка тісно пов'язана та взаємодіє з багатьма питаннями, зокрема впливом основних та другорядних субкультур.

В умовах тотально-глобального інформаційного споживання та інформаційних нерозбірливості й «поглинання» відбувається втрата критичності (особливо здатності до критичного мислення, уваги й аналізу), розсудливості, об'єктивності, організованості, послідовності, логічності, зваженості та доцільності щодо отриманої інформації. Передусім, це властиво носіям підліткової та молодіжної субкультур. На думку І. Костири, за умов «кризового розвитку суспільства загрозливих масштабів набирає явище, коли ЗМІ транслюють не реальні цінності, а їх симулякри» [6, с. 48]. На груповому (зокрема субкультурному) рівні ЗМІ постають як важливі регулятори численних соціокультурних та інших відносин. Через, насамперед, субкультуру журналістів преса, радіо, телебачення можуть перетворюватися на джерело прогресу і розвитку або, навпаки, — регресу та занепаду.

Цілком слушною є думка про те, що, плекаючи свої традиції, потрібно вивчати чужий досвід, зокрема досвід збереження своїх традицій. У Японії є доволі корисний для українців як своєрідних реципієнтів звичай: влаштовуючи дитину до першого класу, батьки приводять її на співбесіду до вчителя, наприкінці якої дитині пропонується проспівати 10-12 японських пісень. Якщо дитина виконає це завдання, то вона вступає до першого класу. Якщо ж немає знання національної культури, то до першого класу ще не доросла. Можливо, тому, завдяки вірності традиціям та глибокій культурі, японці й прогресують у технічному сенсі? Під час вступу до ВНЗ молоді японці поряд із профільними науками повинні знати декілька сотень японських пісень [13; 16, с. 79]. С. Садовенко наводить цікавий приклад: українська мова, «серед двох тисяч мов світу Всесвітнім конгресом краси мов у Парижі ще в 1934 р. була визнана за своєю милозвучністю третьою у світі!» [13]. Це змушує згадати фольклорні, лінгвістичні та регіональні субкультури України в культурно-інформаційному просторі нашої держави.

Окрема проблема — різні «інформаційні фронти», які, зазвичай, не завжди доброзичливі до українських історії та культури. Американські інформаційні можливості суттєво домінували ще в період «холодної війни»: Америка «контролювала 75% світового потоку телевізійних програм, 50% демонстраційного часу кінофільмів та 90% телевізійних новин (після того, як у 1980 р. виник CNN)» [7, с. 58–59]. Нині «близько 90% центрів виробництва і поширення

інформації у світовій комп'ютерній мережі розташовані в США... Американський учений Дуглас Рашкофф застерігає щодо необхідності їх обов'язкового контролю» [14, с. 19].

Особливі уваги потребує проблема інформаційної залежності людини, це питання вже два десятиліття викликає різні суперечки і, не вдаючись у деталі, зазначимо, що дійсно певні види інформації для окремих осіб та груп населення (зокрема в контексті субкультур, не обмежуючись субкультурами програмістів чи хакерів) є занадто шкідливими. Дедалі більше говорять про медіакосмізований світогляд, про медіапланетарну картину світу, зі своєю парадигмою, моделлю, критеріями, дефініціями, параметрами тощо. ЗМІ, — а радше можливості Інтернету й інших сучасних засобів комунікації, — стають не просто транскультурним феноменом, а глобальним важелем впливу, своєрідною мега- та метасубкультурою. Проф. І. Костиря акцентує, що в сюжетах «ми досить часто зустрічаємо багато кадрів із сюжетів, які лише опосередковано відносяться до подій що описуються. Наприклад, у сюжетах про зараження свійської худоби грипом із місцевих водойм читання тексту диктора супроводжується демонстрацією водойми та корови, що не є зараженою і навіть географічно не відноситься до випадку, що стався реально» [5, с. 299]. При цьому наголосимо на важливості захисту людини засобами культурного (особливо народного) базису, традиційного світогляду, духовних цінностей, а також конструктивних основних та позитивних другорядних субкультур.

Отже, питання основних та другорядних субкультур є одним із перспективних та малодосліджених, адже проблема дослідження теорії та історії — не лише важлива, навіть необхідна для держави та суспільства, а й доленосна для розвитку української культури і становлення майбутнього інформаційно-креативного суспільства XXI ст.

Вивчення базових субкультур — це не лише етапи становлення й аналізу, а й усвідомлення важливості подальшого дослідження теорії та історії субкультур у контексті розвитку соціально-гуманітарної думки України.

Список літератури

1. Бездрабко В. В. Класифікація архівних документів: проблеми і пошук [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/MaterialyConfer_11.php. — Назва з екрана.
2. Безклубенко С. Д. Стан і перспективи розвитку культурології / С. Д. Безклубенко // Вістник КНУКіМ. Сер. Педагогіка. — К., 2000. — Вип. №3. — С. 6–14.
3. Безклубенко С. Д. Теорія культури / С. Д. Безклубенко. — К., 2002. — 324 с.
4. Кірсанов В. В. Прикладна культурологія: сутність та витоки / В. В. Кірсанов // Питання культурології. — К., 2007. — Вип. 23. — С. 40–44.

5. Костира І. О. Влада мас-медіа та соціальна комунікація / І. О. Костира // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 2013. — № 4. — С. 296–302.
6. Костира І. О. Роль засобів масової інформації в сучасній соціальній комунікації / І. О. Костира // Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв / Гол. редактор М. С. Тимошик. — Число 1. — У 2-х ч. — Ч.2. — К.: КНУКіМ, 2013. — С. 48–56.
7. Крисенко Д. С. «Медійний фронт» «Холодної війни» 1980-х років / Д. С. Крисенко // Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв / Гол. редактор М. С. Тимошик. — Число 1. — У 2-х ч. — Ч.2. — К.: КНУКіМ, 2013. — С. 56–63.
8. Панченко В. І. Мистецтво в контексті культури: автореф. дис. ... доктора філос. наук: спец. 09.00.08 «Естетика» / В. І. Панченко. — К., 1999 — 36 с.
9. Радзиевский В. А. Основные резонансные субкультуры в культурном пространстве Украины: кросскультурный анализ / В. А. Радзиевский // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств: Научный журнал. №4 (17), декабрь 2013. — С. 117–121.
10. Радзівєвський В. О. Нотатки з субкультури аномії : монографія / В. О. Радзівєвський. — К. : Вид-во «Логос», 2012. — 368 с.
11. Радзівєвський В. О. Про теорію та історію субкультур: нариси до субкультурології : монографія / В. О. Радзівєвський. — К. : Вид-во «Логос», 2013. — 276 с.
12. Радзівєвський В. О. Резонансні субкультури як явища культури / В. О. Радзівєвський // Вісник Держ. академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 2013. — № 1. — С. 186–189.
13. Садовенко С. М. Формування національної культури особистості народною казкою [Електронний ресурс]. — Режим доступу : tur.kosiv.info/tourism...culture...s-m...kazkoju.html. — Назва з екрана.
14. Федотова О. О. Формування інформаційної культури молоді в процесі отримання освіти / О. О. Федотова // Трансформаційні процеси в освіті і культурі: Зб. мат-лів Міжнар. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава 24–25 квітня 2013 р. — К. : НАКККіМ, 2013. — С. 19–22.
15. Хрипун Вячеслав. Воры вне закона / Вячеслав Хрипун // Коммерсант. — № 19, 6 февраля 2014.
16. Щербань П. М. Формування національної самосвідомості в сім'ї: наук.-метод. розробка на допомогу лектору-викл. нар. ун-ту українознавства / П. М. Щербань. — К. : Т-во «Знання» України, 2006. — 116 с.

Надійшла до редколегії 14.03.2014 р.